

TAVANUL CASETAT DIN PRIMĂRIA VECHÉ – MĂRTURIE A DORINȚEI DE REPREZENTAȚIE SOCIALĂ A BURGHEZIEI TRANSILVĂNENE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL 17-LEA

Din perspectiva importanței sale istorice – ca reședință a unor familii de vază în cadrul patriciatului sibian, ale căror reprezentanți au deținut funcții oficiale de prim rang în urbe, mai apoi ea însăși clădire publică – Primăria Veche este simbolul arhitectonic distinctiv al puterii politico-culturale și al conștiinței de sine a patriciatului sibian la începutul epocii moderne. Etapele de construcție și de amenajare interioară din îndelungata sa istorie arhitecturală¹ au fost subordonate, dincolo de nevoile concret-habitationale ale locuitorilor ei, acestei funcționalități marcante.

În timpul amplelor lucrări de restaurare (1967–87) efectuate la Primăria Veche în perspectiva adaptării spațiilor în săli de expoziție muzeală, s-a decopertat, în 1982, într-una din încăperile de la etajul întâi ale corpului de legătură un tavan casetat pictat. El reprezintă – alături de o ușă, aflată astăzi în colecția Muzeului de Istorie al orașului, despre care se presupune că ar proveni tot din Primăria Veche – singura reminiscență în clădirea Primăriei a unui program de decorație interioară în tradiția „picturii renascentiste florale”, atestată în Transilvania începând cu a doua jumătate a secolului al 16-lea. Pe baza unor particularități de construcție ale suportului de lemn, care la rândul lor au determinat o compoziție ornamentală specifică, și a unor elemente stilistice ale repertoriului motivistic (preferința picturii pentru motivul pasi-florei supradimensionate), tavanul se poate data în jurul anului 1700, în vecinătatea stilistică și temporală a tavanelor din bisericile evanghelice din Codlea (1708) și Vulcan/Sighișoara (1712).

Amplasarea tavanului de scândură cu ornamentație policromă de factură renascentistă în locul vechiului tavan de bârne gotic într-o încăpere a unei construcții care de peste 150 de ani funcționa ca și clădire publică, aduce și pentru realitatea transilvăneană dovada „instituționalizării” elementului „tavan casetat” în sensul preluării lui într-un program decorativ „oficial”, considerat reprezentativ pentru gustul estetic burghez. Fiind un produs constructiv-estetic al Renașterii italiene, tavanul casetat s-a răspândit în Europa centrală în primul rând pe filiația urbană – ca element decorativ al sălilor festive

din primării și alte construcții cu caracter oficial sau public (reședințe ale breslelor, farmacii, biserici)².

Pe de altă parte și nobilimea – cu precădere cea protestantă – și-a manifestat în contextul general al evoluției și transformării vechiului castel feudal în reședința seniorală modernă preferința pentru acest gen de decorație interioară policromă, care cuprinde, pe lângă elementul tavan, lambrisajul și fresca murală³.

În cadrul ansamblului spațiilor unui castel nobiliar, tavanul pictat a rămas atributul exclusiv al sălilor festive și al capelelor, deci și aici, al acelor încăperi cu destinație mai mult sau mai puțin publică, lipsind aproape cu desăvârșire din încăperi de intimitate familială.

Astfel că, în decursul a nici unui secol, tavanului casetat policrom i s-a asociat o funcție simbolică programatică. Era revendicat ca element-simbol al unui gust estetic modern, laic-burghez, considerat în măsură să satisfacă dorința de reprezentare socială a unui patriciat cu o puternică conștiință de sine, susținător al meșteșugului artistic urban.

Rolul tavanului cu decorație policromă trebuia să fie acela „de-a converti semnificația interioară a spațiului în element exterior”⁴.

Pentru Transilvania, cu numărul său important de tavane casetate din bisericile rurale, literatura de specialitate a subliniat rolul de mediator al arhitecturii interioare cu tavane casetate din palatele nobiliare din Vințul de Jos (Palatul Bethlen), Hunedoara (Castelul Hunyadi), Mănăstirea-Cluj (Palatul Kornis), Oradea (Palatul Episcopal), omițând însă orice referire la cea de-a doua modalitate de filiație – exemplul arhitecturii „publice” urbane⁵. Aceasta poate și pentru faptul că dovezile materiale în acest sens au lipsit până nu demult. Relativ târziu, la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, măsurile de asanare privind substanța arhitectonică istorică din Brașov și Sibiu au scos la iveală elemente constructive și decorative – tavane, pictură murală – care dovedesc

² C. H. Baer: *Deutsche Wohn- und Festräume*, Stuttgart fără an (1920), pag. X.

³ Eva Berger: *Adlige Baukunst im 16. und 17. Jahrhundert*, in: *Adel im Wandel. Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung auf der Rosenberg 1990*, pag. 113–146.

⁴ Friedrich von Schmidt: *Ein gotischer Rationalist*, Viena 1991, pag. 14.

⁵ Jolán Balogh: *Az erdélyi reneszánsz (1460–1541)*, vol. I, Cluj 1943; Ilona R. Tombor: *Alte ungarische Schreinermalerei*, Corvina, Budapesta 1967, pag. 12.

¹ Hermann Fabini: *Gotik in Hermannstadt*, Köln, Wien 1989, pag. 131; Virgil Vătășianu: *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București 1959, pag. 621 f.

prezența acestui program decorativ cu amprenta „oficial-civică” și în mediul orașenesc transilvănean al secolelor XVI–începutul sec. XVIII⁶. La aceasta se adaugă măriturii istorice⁷ care n-au fost până acum luate în considerare în contextul abordat.

Problematika tavanului casetat poate fi privită doar condiționat separată de problematica socio-culturală a habitatului *in genere*, iar rolul orașelor transilvănele ca model pentru comportamentul habitational (locuință, vestimentație) este – cel puțin pentru realitatea lumii săsești din sudul Transilvaniei – îndeajuns de documentată. Și nu întâmplător tavanele casetate își găsesc locul în spațiul ecleziastic rural într-o vreme, când, ca urmare a Reformei, acesta este perceput nu numai ca lăcaș de cult, ci tot mai mult ca „spațiu public”, loc de întâlnire a membrilor comunității.

S-a scris mult despre istoria și etapele de construcție ale Primăriei Vechi, la fel sunt cunoscute personalitățile istorice ale căror nume este legat de aceste etape de construcție ale edificiului⁸ înainte și după transformarea sa în Primărie (1545). Se știe însă foarte puțin despre „istoria de zi cu zi” (*Alltagsgeschichte*) și funcționalitatea concretă a încăperilor înainte și după această dată. Urmele materiale recuperate din dotarea interioarelor sec. XVI–XVIII sunt puține⁹ și nu toate relevante în această privință. Interesul nostru vizează, în mod prioritar, destinația funcțională a încăperii cu tavan casetat din tractul Altemberger în acea perioadă de timp. Chiar dacă considerațiile noastre pleacă de la mărturia materială a unor elemente de arhitectură și amenajare interioară conservate în timp – camnița unei vetre într-unul din corțurile dinspre curte ale încăperii, ancadramente de ușă din piatră, tavan casetat policrom – și au în vedere o amplă documentație

științifică privind problematica habitatională în epocă¹⁰, este indicat ca ele să fie receptate cu distanța critică necesară, căci modelul habitational ideal al unei epoci a cunoscut arareori o concretizare întocmai.

Încăperea cu o suprafață de 31 m² în forma unui patruleter neregulat, aflată la etajul întâi al tractului Altemberger, nu a avut doar rolul unei încăperi de trecere în anfilada de camere a corpului de legătură. În favoarea utilizării sale intensive înainte și după amenajarea tavanului casetat pledează, pe lângă existența sursei de căldură cu foc deschis, stratul gros de funingine de pe tavanul pictat, pe care-l consemnează dosarul de restaurare al acestuia¹¹.

Prezența cuptorului și amplasarea încăperii la etajul întâi al tractului principal, în imediata apropiere a sălii din turn, sugerează ideea utilizării lui ca bucătărie¹² înainte de transformarea funcțională a încăperii în primărie, dacă n-ar exista acele detalii de arhitectură interioară – ancadramentul de uși și ferestre – cu caracter decorativ, care țin de sfera reprezentativului. Ținând seama și de dimensiunile încăperii, suntem înclinați să-i fixăm coordonatele funcționale pentru perioada de până la jumătatea secolului al XVI-lea între reprezentație și semiintimitate. În contextul funcțional complet modificat după transformarea edificiului în clădire publică, amplasarea unui tavan casetat în încăpere în preajma anului 1700 vine să-i accentueze acestuia caracterul public și de reprezentație.

Efectul spațial-decorativ al încăperii este determinat, primordial, de proporționalitatea dimensiunilor, inclusiv perimetrul de patruleter neregulat al secțiunii de bază, de lumină și de ansamblul estetic al elementelor decorative, ce țin de gustul stilistic al unor epoci diferite – de la programul plastic al ancadramentelor în stilul goticului târziu la pictura renescentist – „populară” a tavanului casetat.

Tavanul casetat din Primăria Veche, ca de altfel majoritatea tavanelor de acest gen din bisericile transilvănele, corespunde unui model de construcție mult simplificat față de prototipul Renașterii italiene, care are la bază variante de combinare ingenioasă a unor elemente geometrice – patruletere, cerc, poligoane – în sistemul de ramă și tăblii, cu retrageri și profilări multiple. Tavanul analizat este alcătuit dintr-un suport plan de scândură din lemn de brad, aninat de scheletul bănelor transversale, care delimitează partea superioară a încăperii. Impresia optică de (falsă) construcție în ramă și tăblii este dată de eșafodajul de șipci profilate, aplicat pe suportul plan și tratat cu pictură policromă. Din substanța originală a

⁶ La începutul anilor '90 s-a descoperit într-o încăpere a casei Nr.3 de pe strada Turnului un tavan casetat, care din păcate a putut fi salvat doar fragmentar. În urma unei prime și sumare confruntări cu ornamentica tavanului, înclinăm să situăm fragmentele de scene figurative în domeniul alegoriilor „virtuților civice”, tematică foarte la modă în spațiile cu amprentă festivă din edificiile breslelor (sec. 17); în același context stilistic se situează și frescele murale din vechea farmacie brașoveană.

⁷ Friedrich Wilhelm Seraphin: *Alte Wandmalereien*, in: *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu 1902, pag. 119.

⁸ Ludwig Reibenberger: *Überreste der Gotik und Renaissance an Profanbauten in Hermannstadt*, in: *Archiv XXI*, 3., 1888; Erich Michael Thalgot: *Hermannstadt. Die baugeschichtliche Entwicklung einer siebenbürgischen Stadt*, Sibiu 1933; Johann Seivert: *Kurze Geschichte der Provinzial-Bürgermeister von Hermannstadt in Siebenbürgen*, Straßburg 1905; Gheorghe Sebestyen: *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, București 1963; Jolán Balogh: *op. cit.*; Hermann Fabini, *op. cit.*

⁹ Hermann Fabini, *op. cit.*, pag. 116–123.

¹⁰ Gertrud Benker: *Bürgerliches Wohnen. Städtische Wohnkultur in Mitteleuropa von der Gotik bis zum Jugendstil*, München 1984, pag. 21–30.

¹¹ Natalia Deac, Vasile Sotelecan: *Testarea complexă a polimerului indigen „Aracetal-B 40 L” pentru utilizări la consolidarea straturilor de pictură*, în: *Anuarul Complexului Muzeal Sibiu*, Sibiu 1987, pag. 345–349.

¹² Gertrud Benker: *op. cit.*

tavanului din Primărie s-a păstrat, sub plafonul modern (îndepărtat în 1982, odată cu lucrările de restaurare din interior), doar suportul plan din scândura cu stratul de pictură într-o stare de conservare foarte precară, afectat atât de depunerile de funingine și murdărie în timp, cât și de aplicarea, respectiv desprinderea rabițului din trestie și mortar¹³. Sistemul de rame profilate și butonii au putut fi reconstruiți pe baza liniamentului scheletului original de șipci, rămas fără tratare cromatică pe suportul plan, pictat mai târziu și prin comparație directă cu tavanul din biserica evanghelică din Codlea (datat 1708), care prezintă un sistem de construcție foarte asemănător. Sistemul de șipci împarte suprafața tavanului în 27 de pătrate circumscrise fiecărui unghi. Profilul șipcilor romburilor este identic cu cel al pătratelor, ceea ce duce mai degrabă la o accentuare a tensionării ritmicității suprafeței pictate, decât la sublinierea perspectivei, a dimensiunii de „profundime” a decorului. Eșafodajul „ramei” determină schema compozițională a decorului policrom.

Atât preparăția (inegală și discontinuă) de gesso-grosso cu clei animal cât și straturile de culoare cu o aderență redusă la suportul de lemn, apoi condițiile de păstrare ale tavanului au dus la importante pierderi ale substanței¹⁴. Desenul poate fi descifrat doar fragmentar, din cromatica inițială în tempera se disting minimale urme de alb, negru, ocru pe un fundal de albastru închis.

Alfabetul motivistic se reduce la „florescente” cvadrilobate ale passiflorei, cu un desen interior fin și detaliat, supradimensionate, umplând complet spațiul romboidal al câmpului ornamental central. Variantele passiflorei constituie, împreună cu ornamentele de colț, cu contururi trase prelung, lobate ori împănate, compoziții ornamentale prin excelență, departe de orice asocieri cu domeniul vegetal-naturalist.

Ornamentele tavanului rămân la fel, ca și cele ale ușii amintite, tributare unei scheme decorative consacrate, întemeiată pe tradiția a acelei „picturi renescentiste florale”¹⁵, care și-a păstrat actualitatea stilistică în Transilvania până la începutul secolului al 18-lea. Pictura tavanului Primăriei poate fi situată în imediata vecinătate stilistică și motivistică a decorației interioare din bisericile evanghelice din Drăușeni (1638), Buia (a 2-a jumătate a secolului XVII), Codlea (1708) și Vulcan/Sighișoara (1712).

Trăsătura distinctivă a acestui gen de pictură se caracterizează printr-o *viziune supraindividuală în recepție și redarea ornamenticii*, aceasta fiind de cele mai multe ori „furnizată” pictorului de nenumăratele modelare cu o intensă circulație în epocă¹⁶. Asemenea „atitudine artistică” și-a avut motivația și explicația în conștiința de

„meșteșugar într-ale artei”, de meșter-breslaș pe care și-o declina pictorul, chiar și în rarele cazuri când și-a semnat opera¹⁷.

Deși păstrată fragmentar, pictura de pe tavanul din Primăria Veche trădează prin siguranța execuției, prin eleganța liniei conturilor o mână de meseriaș rutinat. De aceeași calitate grafice beneficiază și decorul de pe canalul ușii pictate din colecția Muzeului de Istorie. Ușa din dulapi masivi de lemn de esență tare este dublată pe una din părți de un planșeu subțire de scândură cu rol de suport ornamental. Contoururile acestuia urmează profilatura gotică târzie a ancadramentului de ușă de care a aparținut inițial. Spre deosebire de ușile mai vechi din Primărie, decorate în tehnica intarsiei, ușă pictată în 1702 nu depinde de un sistem de construcție în cadru și tăblii. Acesta este sugerat optic de elementul pictural. Efectul tectonic este sporit de dubla înrămare a câmpului ornamental de pe „tăblii” – acestuia circumscriindu-i-se suplimentar un octogon. Rozeta centrală creează echilibrul static pentru acolade de vrejuri cu acante și fragmente de „cunună italienească”. Frontispiciul consemnează data („1702”) realizării decorului pictural și inițialele „M : F.” (ale pictorului?). Un efect cromatic asemănător, bazat pe aceeași paletă de culori tempera – tonuri de ocru, verde, negru și alb – trebuie să-l fi avut cândva tavanul.

Atât tavanul cât și ușa dovedesc rutina și „arta” unor meșteri instruiți la școlile meșteșugului artistic de breaslă, care și subordonează conștient talentul și autonomia creației individuale unui vocabular ornamental formalizat și „ajustat” la nevoile și gustul estetic urban-burghez din Transilvania acelei epoci.

IRMGARD SEDLER

¹³ Natalia Deac, Vasile Sotelecan : *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ Jolán Balogh : *op. cit.*

¹⁶ Friedrich Unteutsch : *Neues Zieratenbuch den Schreibern sehr dienlich*, Frankfurt/Main 1650; Johann Thünkel : *Blumenbuch ...*, 1664; Georg Has : *Künstlerischer und zierlicher*

Neuer vor nie gesehener Fünffzig Perspektivischer Stück oder Boden; Viena 1583.

¹⁷ Mathias Henning, autorul tavanului casetat din corul bisericii din Vulcan/Sighișoara, semnează ca „mensator artifex”.

Die bemalte Felderdecke im Alten Rathaus von Hermannstadt

Ein Zeugnis bürgerlichen Repräsentationsbedürfnisses vom Ende des 17. Jahrhunderts

(Zusammenfassung)

Während der groß angelegten Restaurierungsarbeiten (1967–1987) im Hinblick auf die museale Nutzung des erwähnten Bauwerkes kam 1982 bei der Sanierung der Innenräume im ersten Stockwerk des Haupttraktes eine bemalte Felderdecke in einem der Räume des Verbindungsteils zutage. Sie ist neben einer Türfüllung das einzig erhalten gebliebene Raumelement eines Dekorationsprogrammes, das sich in die Tradition der „in Siebenbürgen um 1600 begründeten „Renaissanceblumenmalerei“ einordnet.

Anhand einiger konstruktiver Details, der bevorzugten Bildkomposition und des eng begrenzten Motivrepertoires bieten sich Vergleichsmöglichkeiten mit anderen Kassettendecken in Siebenbürgen an, so daß die Decke in die zweite Hälfte des 17. Jahrhunderts datiert werden kann.

Die Decke im Alten Rathaus ist keine Kassettendecke im baugerechten Sinn, die Rahmenkonstruktion ist nur vorgetäuscht, das Profilgerüst auf die Bretterdecke aufgenagelt. Von der Originalsubstanz ist nur die in Resten bemalte Brettdecke erhalten geblieben. Das ehemalige Rahmengerüst mit quadratischen Feldern und eingeschriebenen Rauten ist nachgebaut worden.

Das Dekorationsschema der Malerei ist auf diese plastische Struktur ausgerichtet – es zeigt großflächige Passionsblumen mit detaillierter Binnenzeichnung und leicht gefiederten Blütenarrangements als Eckfüllung. Die Decke trägt die Mal-Handschrift eines zünftig geschulten Meisters, der sein kunsthandwerkliches Können bewußt und routiniert einem formelhaften Ornament-Vokabular unterordnet und damit den zeitgemäßen Kunstbedürfnissen des siebenbürgischen Städtebürgertums im 17. Jahrhundert entgegenkommt.

LISTA CU ILUSTRAȚII

Fig. 1. Tavanul casetat din Primăria Veche, sfârșitul sec. 17 – începutul secolului 18 (schema de construcție).

Fig. 2. Tavanul casetat din Primăria Veche. Ornamentica (încercare de reconstrucție).

Fig. 3. Ușa pictată din Primăria Veche (?).

Fig. 4. Uși din Primăria Veche cu canatul construit în sistem de cadru și tăblii și ornamentica intarsiată (sfârșitul sec. 15 – începutul sec. 16).

Desene: Arhitect Emil Crișan

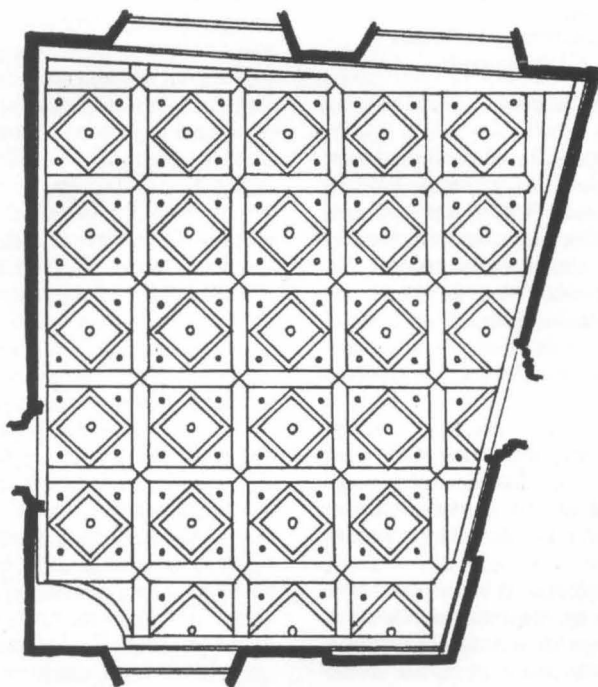

Fig. 1 – Tavanul casetat din Primăria Veche, sfârșitul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea. (schema de construcție)

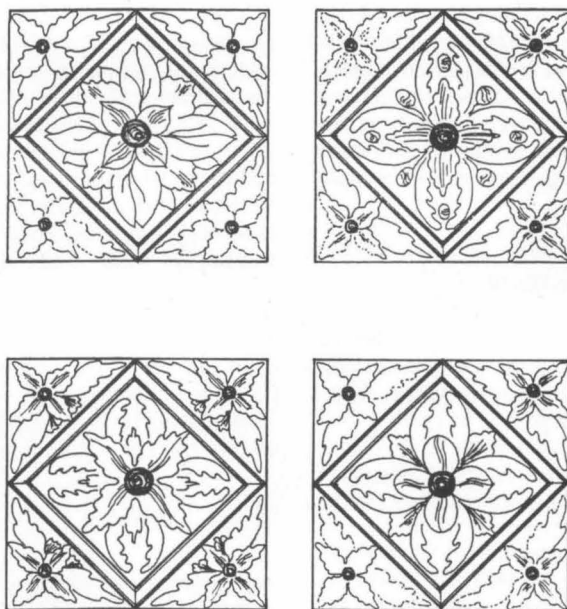

Fig. 2 – Tavanul casetat din Primăria Veche. Ornamentica. (încercare de reconstrucție)

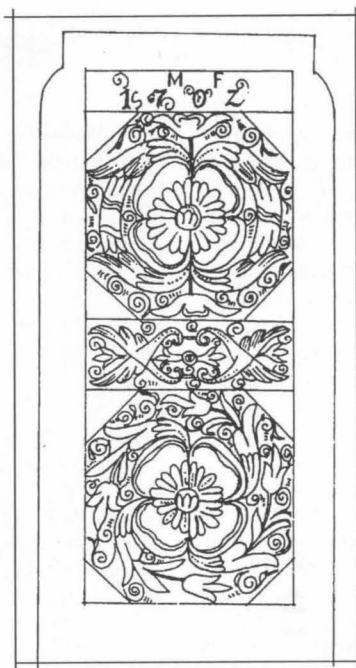

Fig. 3 – Ușă pictată din Primăria Veche (?)

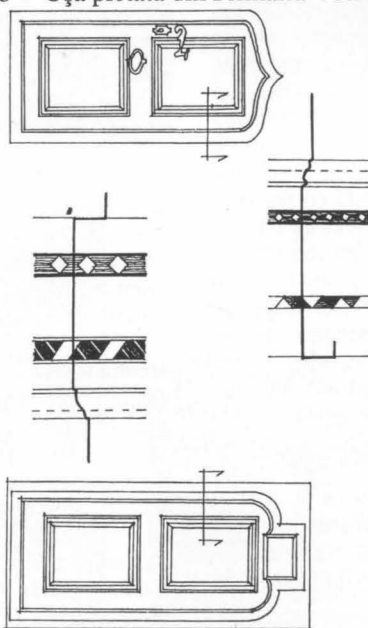

Fig. 4 – Uși din Primăria Veche cu canatul construit în sistem de cadru și tăblii și ornamentală intarsiată. (sfârșitul sec. al XV-lea – începutul sec. al XVI-lea)